

Pilinszky hagiográfiájához

BORBÉLY SZILÁRD

1963-ban született. Költő, író, esszéista, irodalomtörténész. A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének a docense. Legutóbbi írását 2010. 5. számunkban közöltük. (Az esszé első megjelenése: www.litera.hu, 2011. november 25.)

Izzó sorok, nagyon erős megfogalmazások, félelmetesen pontos versmondatok maradtak Pilinszky után. És néhány téma, különös szókapcsolat, amelyet szenvedélyesen ismételtetett. Nyugtalan, dohányfüstben úszó, lefojtott viták, értelmiségi fontoskodás. Az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek furcsa, fülledt világa dereng fel szövegei mögött. A háttérben Aczél György kackiás bajsza, szája sarkában gunyoros, ravasz, mosolya befigyel. Egy szinte korlátlan hatalmú dilettáns játszott zseniális alkotókkal, mintha marionettfigurák lettek volna. A szocialista kultúra a sznobéria kultúrája volt. A korszak démonikus alakja nélkül Pilinszky izzása nem lett volna olyan angyali. A szocializmus alatt a keresztények is szocialisták lettek, ahogy az MSZMP növekvő római számokkal jelölt kongresszusain is egy Megváltó és az Atya nélküli Evangéliumot szövegeztek egyre kuszább, egyre fáradtabb mondatokba belezavarodva. Rossz szabású zakók hivatalnokai álmodtak fantáziátlanul egy fantáziátlan jövőt. Pilinszky küldetése ebbe a pokolba szólt.

De mintha nem vette volna észre, hogy mi történik körülötte a harmincas években, a negyvenes, ötvenes években. Vallomásaiban nincs nyoma annak, hogy érzékelte volna az időben zajló történéseket. A jogfosztások, a háborús hisztéria kívül estek azon a világon, amely képes volt elérni hozzá. Embereket vittek el mellőle, városok égtek porrá, üzleteket zártak be, tulajdonuktól, szakmájuk gyakorlásától, választott nemzeti és vallási közösségüktől szakítottak el embereket. Az Apokalipszis égett bele csak, a pusztulás képeit látta és az összeomlott világ metafizikai jelentését kereste. Egy kimerevített pillanatot látott. A Passióból a tetanuszt. Mintha nem látta volna az oda vezető utat. Mintha bánatos angyalként elfordította volna fejét az események számára elviselhetetlen brutalitásától. Mint aki fal felé fordult és csak a háta mögött történő borzalmaknak a falra vetett árnyékát figyelte volna csak. A Gonosz félelmetesre nőtt árnyának fekete és fehér képét, de nem a véres és vicsorgó ábrázatát.

Olyan jelentések előhívását célozták Pilinszkynek ezek a szavai, amelyek egy kivételes nemzedéki élmény, a háborút fiatalon átélő generáció tapasztalata nélkül aligha érthetőek. És mélysége megoszt-hatatlan marad. A szocializmus négy évtizede alatt a keresztény középosztály, a magyar katolikus középosztály dőbbenete és világ nélkülisége megrázó volt: a háború és az azt követő diktatúra sokk-jához nem találtak szavakat. Pilinszky a háborút egy nyelv, egy kultúra, egy szellemiség, egy értékrend összeomlásaként élte meg. A bolsevik típusú diktatúra az Evangélium és az egyház perspektívájából

egészen mást jelenthetett, mint a történetfilozófia felől. A sötétség a földön csak az emberek látását homályosítja el, de az angyalok az örökkévalóság nyelvét beszélik. Mindeközben Pilinszky olyan paradoxonokat hajtogatott, mint *evangéliumi esztétika, mozdulatlan színház, KZ-lágerek univerzuma, bal lator, metafizikai botrány*. Nem beszélt a holokausztról, a zsidók megbélyegzéséről, az antiszemitizmusról, a diktatúráról, az antihumanizmus gyakorlatáról, a szabadság fájdalom hiányáról, a magyar hagyományok erőszakos megtöréséről. Semmiről, ami konkrét. De Pilinszky szent akart lenni, és így lett drámája az önmagát a bűn legyőzése érdekében feláldozó angyal drámája. Költészete pedig a bűnbe esett nyelv vallomása. Zaklatott, izzó, kiszolgáltatott és megválthatatlan.

Pilinszky egy álomban élt, a szeretet és az evangéliumi jövő álmában. Vagyis a hit álmában, amelyből az Apokalipszis tájaként szemlélt, lerombolt Németország képe riasztotta fel. A KZ-táborok borzalma. A keresztény álom széttörése. Megdöbbenéssel látta és nem értette, hogyan lett a hit álmából a létezés pokla. Pilinszky mesterei ugyanis egy nagy vallásos költészeti nyelv és formakultúra lejegyzői voltak. Az 1930-as évekre hazánkban megerősödött a katolikus irodalom, az Actio Catholica pezsgést és megújulást hozott. A nehézkés, tradicionálisan feudális szellemiségű magyar katolikus egyház merészen nyitott a munkásmisszió, a vergődő vidék, a mezőgazdaság és a külvárosok proletárjainak felemelése irányába. A 30–40-es években a társadalom szegényeinek és kizsáboltjainak kiszolgáltatottsága hazánkban az evangéliumi szegénység fogalmát újra átélhetővé tette. Az ideológiai harc pedig a politikai eszmék terén kiéleződött. Mindeközben a magyar katolikus egyház hatalmas földbirtokkal és vagyonnal, kiterjedt intézményhálózattal rendelkezett. Főpapjai ott ültek az országgyűlés Felsőházban. Ez a lelkiekben, szellemiekben gazdag és világi értelemben is hatalmas egyház nem tudta megmenteni olyan tagjait, mint például Radnóti Miklóst vagy Szerb Antalt, hogy csak a legismertebbeket említsük.

A felebaráti szeretet, az irgalmasság, a megbocsátó kegyelem fogalmai és a caritas, a cselekvő szeretet keresztény fogalmai súlyosan kompromittálódtak. A bűn, az árulás, a gyávaság, a keresztény önvád ismét metafizikai jelentést nyert. A teológia válaszképtelenné bizonyult, az egyház tehetetlennek; keresztények milliói élték át Péter drámáját, aki a próbatétel előestéjén történetek után belopózott a tűz mellett melegező katonákhoz és templomszolgákhoz, ahol a kereszténységet megalapító metafizikai dráma mélyén, Nagycsütörtök éjszakájából felvirradó hajnalon háromszor tagadta meg mesterét. A kakas éles rikoltása pedig a legfélelmetesebb és legszégyenletesebb nap, Nagypéntek fényeinek megjelenésére figyelmeztette. Ennek a napnak a fényénél az emberi gyengeség és a kiszolgáltatottság vált láthatóvá. A tanítványok elfutottak, megtagadva mesterüket.

Pilinszky katolicizmusa az egyetemes emberi álmok megvallása volt. Új nyelvet keresett hozzá. Az a katolikus költészet, amelyből

Pilinszky nyelve táplálkozott, többek között Mécs László és Sík Sándor nyelvén beszélt. Pilinszky egész életében tanulta a bűn elbeszélését és megvallását lehetővé tevő nyelvet, Dosztojevszkij nyelvét; a szerencsétlenség dadogását szótárazta Simone Weil írásaiból; és az angyalok beszédét hallgatta: a zenét reggeltől estig cigarettafüst, alkohol és gyógyszerek hatásával tompítva a fájdalmat. A fájdalmat, amely a lélek fájdalma volt. A kegyelem sötét éjszakája Pilinszky számára mégis a lerombolt, porrá alázott, lebombázott Németországban virradt fel. Ezek között az apokaliptikus díszletek között ébredt fel a lidércnyomásból ezekben a hónapokban Kertész Imre és Mészöly Miklós is. Mindannyian ugyanazt látták és mégis mindannyian radikálisan másként tapasztalták meg a jelenlét súlyát. Kertész az asszimiláció álmából. Mészöly a haza álmából. Pilinszky a hit álmából ébredt fel. Egy bukott században kísérelt meg az angyalok nyelvén beszélni. Önkínzó és öngyötrő lelkiismerete lett a magyar szellemnek. A szeretet nélküli 20. század egyik legnagyobb költészetének nyelvén szólaltatta meg azt a hiányt, amelyről Szent Pál beszél: *Szóljak bár az emberek vagy angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, olyan vagyok, mint a zengő érc vagy a pengő cimbalom...*

Egyenes Labirintus

Milyen lesz az a visszaröpiülés,
amiről csak hasonlatok beszélnek,
olyanfélék, hogy oltár, szentély,
kézfogás, visszatérés, ölelés,
fűben, fák alatt megterített asztal,
hol nincs első és nincs utolsó vendég,
vígulis milyen lesz, milyen lesz
a nyitottszárnyú emelkedő zuhanás,
visszahullás a fókusz lángoló
közös fészkebe? — nem tudom,
és mégis, hogyha valamit tudok,
hát ezt tudom, a forró folyó,
a nyílegyenes labirintust, melyben
mind tömöttebb és mind tömöttebb
és egyre szabadabb a tény, hogy röpiünk.

Kézirat Pilinszky János
hagyatékából
(MTA Kézirattár)